

Малаховський Ю.В.,

к. е. н., доцент,

Центральноукраїнський національний технічний університет,

м. Кропивницький

Левченко О.М.,

д. е. н., професор,

Центральноукраїнський національний технічний університет,

м. Кропивницький

Жовновач Р.І.,

д. е. н., професор

Центральноукраїнський національний технічний університет,

м. Кропивницький

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ФАКТОЛОГІЧНОЇ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТУРИСТИЧНОГО КЛАСТЕРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Система національних рахунків (СНР) призначена для макроаналізу стану ринкової економіки та процесів, що в ній відбуваються. Практика використання цього інструменту аналізу відбувається в атмосфері креативного “зняття” протиріччя між потребою конкретизувати інформацію щодо окремих сторін продуктивної діяльності в макроекономічних масштабах, яка потребує проведення деталізованих мезо(суб)розрахунків, та необхідністю досягнення високого рівня узагальнень показників галузевої кон’юнктури в національних рамках, що повинно забезпечити агрегацію показників та інтегрування комплексної системи статистичної інформації до складу таблиці міжгалузевого балансу типу “Затрати-випуск”.

Принагідно розроблені Статистичним відділом Організації Об’єднаних націй (ООН), Всесвітньою туристичною організацією (ЮНВТО), Статистичним бюро Європейських співтовариств (Євростат), Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) Міжнародні рекомендації зі статистики туризму (МРСТ) [1] призначені для детального аналізу всіх аспектів попиту на товари та послуги, що пов’язані з діяльністю відвідувачів [2], дослідженням його (попиту) зв’язку з формуванням пропозиції товарів та послуг в рамках національної економіки [3], встановлення залежності між пропозицією та іншими видами економічної діяльності [4]. Допоміжні рахунки туризму мають

тривалу історію становлення, яка розпочинається з розробки у 1973 р. рекомендацій зі статистики туризму ЮНВТО. Сьогодні чинною є редакція МРСТ 2008 року, що у найбільш повній мірі враховує базові концепції та визначення, які стосуються статусу відвідувача, туриста або екскурсанта [1, пункт 2.13]; форм туризму [1, пункти 2.39 і 2.40]; цілей туристичних поїздок [1, пункт 3.17]; концепції туристичних витрат [1, пункт 4.2]; їх окремих категорій, що відносяться до різних форм туризму [1, пункти 4.15 і 4.20]; систем класифікації для аналізу туризму. Рекомендації закладають методологічні основи розробки національних систем туристичної статистики, при цьому повинна забезпечуватись надійність джерел даних, регулярність їх збирання, порівнянність, внутрішня послідовність та визнання на міжнародному рівні.

Повний сателітний рахунок туризму (СРТ) України носить переважно описовий характер, не містить оцінок непрямого або безпосереднього впливу туристичного споживання на економічну систему в цілому, у випадку необхідності здійснення комплексного аналізу галузі вимагає побудови моделей “витрати-результати” або загальної рівноваги, але при цьому забезпечує:

- макроагрегування показників масштабу і економічного значення функціонування безпосередньо туризму (БТ) в національних масштабах до рівня валової доданої вартості (ВДВБТ) і валового внутрішнього продукту (ВВПБТ);
- деталізування (у похідних таблицях ресурсів та використання) даних про споживання туристами послуг, а також про забезпечення рівня їх споживання вітчизняною пропозицією та імпортом у поточних та постійних цінах;
- детальні рахунки виробництва галузей туризму, в т. ч. відомості про зайнятість, зв’язки з іншими видами виробничої діяльності, процесом валового нагромадження основного капіталу;
- зв’язки між економічними даними та невалтисною інформацією про кількість поїздок, тривалість перебування, мету подорожування, види туристичного транспорту тощо.

Особливістю туризму є унікальність положення відвідувача, що, на відміну від інших категорій споживачів, діяльність яких відображається у СНР

країни постійного проживання, визначається тимчасовим (не більше одного року) характером перебування у цьому статусі, метою, що не пов'язується з працевлаштуванням на розташованому у місці відвідування (на постійній основі) підприємстві.

В межах реалізації макроекономічного підходу статистичного оцінювання туристичної діяльності, що базується на попиті, проводиться вимірювання економічного ефекту від діяльності подорожуючих осіб в місцях відвідування. Вимірювання витрат подорожуючих осіб, які переміщуються з однієї країни до іншої за межами країни постійного проживання, знаходить своє відображення в категорії “подорожі” в рамках платіжного балансу [5]. На відміну від подорожуючих, туристична діяльність здійснюється відвідувачами у процесі підготовки до поїздки, а також безпосередньо у ході її здійснення. Окрім характерних для туризму видів діяльності (огляд ландшафтів, пам'яток, прийняття сонячних ван, відвідування цікавих місць), одним з його елементів можуть виступати поїздки з метою підприємництва, отримання освіти, професійної підготовки, якщо вони відповідають наведеному вище обмеженню. Економічний статус “відвідувача” передбачає тимчасову витратну діяльність особи протягом періоду перебування в місцях відвідування (за межами середовища перебування у звичайному житті) в контексті конкретної поїздки, а також пов'язані витрати інших осіб в їх інтересах. В залежності від головної мети, конкретні поїздки можуть переслідувати особисті цілі відвідувача (відпочинок, дозвілля, рекреація; відвідування знайомих або родичів; навчання та професійна підготовка; охорона здоров'я і лікування; релігія/паломництво; здійснення покупок; транзит; інші цілі); його ділові та професійні цілі. Основоположний елемент у визначенні туризму – звичайне середовище проживання – слід відрізняти від країни постійного проживання [5] і місця постійного проживання у країні [6]. Після завершення поїздки статус відвідувача втрачається.

Туристичні витрати – сума грошових коштів відвідувачів, інші витрати, оплачені/відшкодовані іншими особами, що витрачаються з метою придбання

споживчих товарів/послуг, цінностей для особистого споживання або використання у якості подарунку до/після туристичної поїздки. У доповнення до цього, туристичні витрати також враховують грошові витрати:

- на товари та послуги споживчого характеру, що здійснюються безпосередньо роботодавцями за працівників, що перебувають в діловій поїздки;
- відвідувачів, що компенсуються третьою стороною – роботодавцями (фінансові корпорації (ФК), органи державного управління (ОДУ), некомерційні організації, що обслуговують домашня господарства (НКОДГ)); іншим домогосподарством або в рамках системи соціального страхування;
- відвідувачів, що здійснюються з метою отримання індивідуальних послуг, які надаються та субсидуються ОДУ, НКОДГ у сфері освіти, медицини, музейної справи, виконавського мистецтва тощо;
- готівкові витрати на послуги, що оплачуються, переважно, роботодавцями, і надаються працівникам та їх сім'ям під час туристичних поїздок (субсидування транспорту, проживання/перебування в резиденціях роботодавців, які використовуються з метою відпочинку) або інші послуги;
- додаткові платежі, що здійснені відвідувачами для відвідування спортивних або будь-яких інших культурних заходів за запрошенням і, головним чином, за рахунок продюсерів (ФК, ОДУ, НКОДГ).

Більш широка категорія “туристичне споживання”, що формально визначається аналогічно до категорії “туристичні витрати”, окрім перелічених статей грошових операцій, повинна включати до свого складу послуги, які пов’язуються з проживанням протягом відпочинку власним коштом, туристичні соціальні трансферти у натуральній формі та інші форми умовного споживання. Оцінювання такого різновиду операцій здійснюється на підставі джерел інформації про обмін житлом, оцінювання розмірів орендної плати у випадку використання будинків для відпочинку, розрахування показників вартості непрямих послуг з фінансового посередництва (ПФП) [7, пп. 6.163-6.169]. Витрати на споживання, що визначається непрямим чином, інші коригування, повинні включати до свого переліку:

– умовно розраховану величину бартерних операцій (для прикладу, тимчасовий обмін житлом з метою відпочинку);

– умовно розраховану величину товарів (овочі, фрукти, дичина, риба тощо), які виготовлені власним коштом в будинках для відпочинку або у результаті діяльності протягом відпочинку (садівництво, охота, риболовля тощо) за межами звичайного середовища;

– вартість послуг (ринкових, а також для індивідуального кінцевого споживання), які безпосередньо пов'язані з проживанням протягом відпочинку за власний рахунок (вторинне житло для відпочинку, інші форми нетрадиційного володіння будинками для відпочинку);

– вартість ПФП, що включаються до виплачуваної відвідувачами відсоткової ставки в рамках здійснених ними туристичних витрат;

– чисту суму витрат приймаючої сторони з врахуванням збільшення витрат на харчування, сплату комунальних послуг, оформлення запрошень, придбання подарунків тощо;

– витрати виробників (ФК, ОДУ, НКОДГ), пов'язані з витратами працівників для здійснення ділових поїздок, які не передбачають сплати грошових коштів працівникам (безкоштовний/субсидований транспорт, безкоштовне/субсидоване забезпечення проживання/харчування своїх працівників);

– чисту (витрати без грошових виплат співробітникам) суму витрат виробників з надання додаткових послуг своїм працівникам (їхнім сім'ям) як відвідувачам (понад витрати, що вже включено до туристичних видатків), в тому числі безкоштовний/субсидований транспорт, проживання в центрах відпочинку;

– частину витрат ОДУ з надання неринкових послуг для індивідуального споживання у сфері освіти, соціального забезпечення, охорони здоров'я, музейної діяльності, рекреаційних послуг, котрі розглядаються у якості пільгових з точки зору інтересів відвідувачів і характеризуються у якості соціальних трансфертів в натуральній формі [7, пп. 8.141-8.145].

Особливостями розрахунку обсягів туристичного споживання, на відміну від однойменних витрат, є: вихід за рамки грошових операцій (бартер, операції за власний рахунок, оплата в натуральній формі та інші натуральні трансферти, соціальні трансферти в натуральній формі); необхідність врахування частини вартості проміжного споживання (ВПС) виробників туристичних послуг; виключення покупок з метою здійснення неорганізованої зовнішньої (“човникової” торгівлі; включення до складу вартості придбання товарів, які мають певну цінність, без врахування їхньої вартості, що не відносяться до категорії споживчих товарів, з однієї сторони, виключення витрат, які не пов’язані з придбанням товарів/послуг (трансфертні платежі, податки (за виключенням тих, що входять до ціни купівлі), банківський відсоток), з іншої сторони; виключення з рахунків туристичного споживання витрат на придбання та капітальний ремонт будинків для відпочинку, на які розповсюджуються нові форми власності (timeshare [8], shared ownership, fractional property ownership, equity ownership, co-ownership [9]), пов’язані з цим особливості розрахування елементів валового нагромадження основного капіталу у сфері туризму; реалізація підходу до оцінювання туристичного споживання як такого, що відбувається у випадку передавання прав власності на товари або при наданні послуг, що може не співпадати у часі з моментом здійснення платежу (варіанти авансових платежів та використання у подальшому кредитних карт, запозичень тощо); включення до категорії туристичних витрат і споживання коштів, які витрачаються як у ході підготування до поїздок так і протягом часу їх здійснення.

Прикладна цінність концепції туристичного споживання особливо виразно проявляється у ході визначення обсягів ВДВБТ та ВВП.

До проблем, що обтяжують повсюдне і широке використання концепції попиту, відносяться перешкоди на шляху визначення обсягів: туристичного споживання у якості проміжного споживання виробників у зв’язку з тим, що воно не завжди виступає частиною кінцевого споживання домогосподарств відповідних фізичних осіб; послуг домашніх господарств для власного споживання понад обсяг, що надається оплачуваною домашньою прислугою;

послуг, які надаються власниками будинків для відпочинку з врахуванням основного та допоміжного житла; туристичних односторонніх споживчих товарів тривалого використання двох видів – таких, які використовуються в межах підготовки до поїздок та їхнього здійснення, а також таких, які використовуються не лише для туризму (сумки, чемодани, туристичне спорядження, житлові автофургони), але і в звичайному середовищі (автомобілі, фотоапарати тощо).

Валове нагромадження основного капіталу (ВНОК), яке визначається через встановлення загальної вартості основних фондів (за вирахуванням реалізованих) у звітному періоді, плюс деяке збільшення вартості невиробничих активів, що відбулося внаслідок виробничої діяльності інституційних одиниць, а також аналіз обсягів і потоків фізичних інвестицій у сфері туризму, пов'язується з трьома основними категоріями: специфічними туристичними основними фондами, які складно трансформувати для використання в якому-небудь іншому секторі економіки; інвестиціями підприємств туристичної сфери, які не відносяться до категорії специфічних туристичних; пов'язана з туризмом специфічна інфраструктура, яка створюється ОДУ з метою сприяння розвитку туризму. ВНОК в секторі туризму в межах аналізованої економіки відноситься до вироблених основних фондів, які експлуатуються місцевими виробниками, і не враховує рухомі фонди, які експлуатуються в рамках конкретної економічної території нерезидентами (крім будинків для відпочинку) (літаки, поїзди, поромы, круїзні судна, автобуси тощо).

Вимагає проведення спеціальних обчислень визначення обсягів витрат ОДУ на колективне споживання, які у подальшому не перерозподіляються споживачами і обліковуються як фактичне кінцеве споживання ОДУ в рамках СНР. Колективні неринкові послуги, які носять назву колективного туристичного споживання, можуть містити державні витрати в інтересах як споживачів, так і виробників, а також витрати лише в інтересах виробників.

В межах реалізації макроекономічного підходу, що базується на пропозиції, реалізуються підходи щодо ідентифікації продуктів (типових

туристичних, інших та неспоживчих товарів) (рис. 1), характерних для сектора напрямів діяльності (галузей туризму) (рис. 2) з використанням прийнятих на міжнародному рівні класифікацій товарів [10] та видів виробничої діяльності [11].

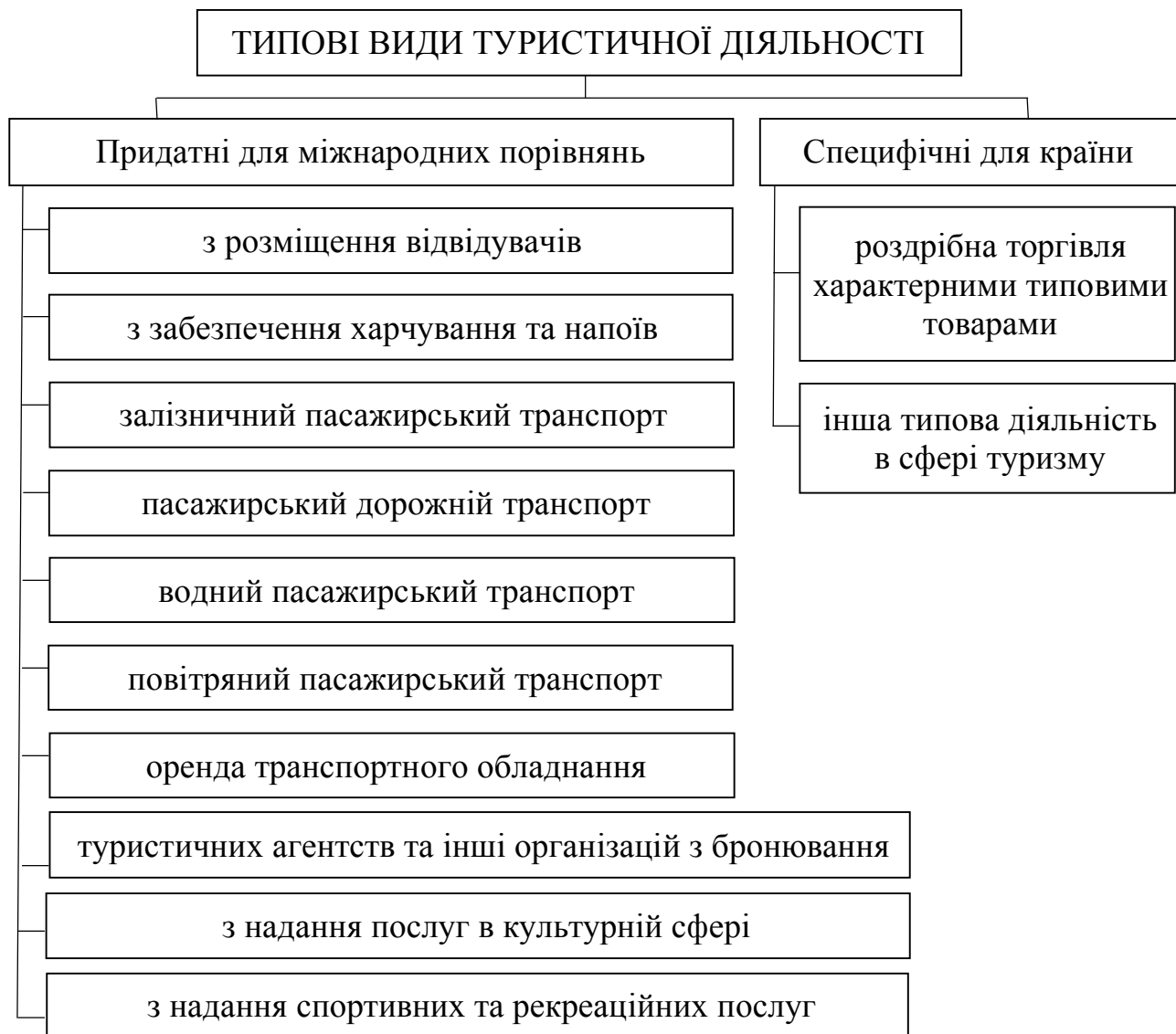

Джерело: [12]

Рис. 1. Класифікація продуктів для сектора туризму національної економіки

Спеціальними питаннями, що вимагають деталізації та здійснення додаткових розрахункових процедур, є:

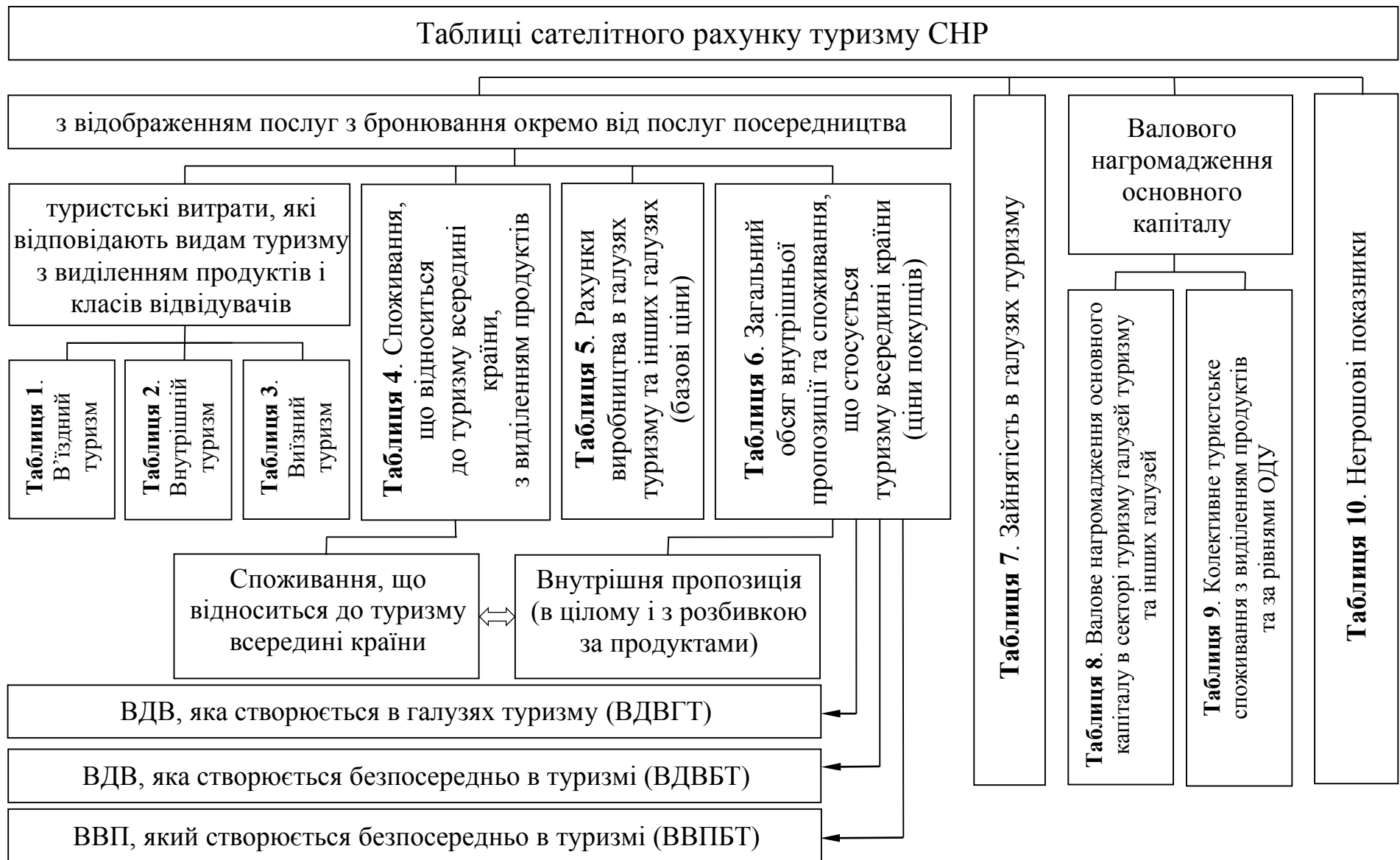
- визначення повної собівартості житлових послуг, а також послуг “timeshare” та інших інноваційних форм власності стосовно будинків для відпочинку;
- облік, незалежно від способу отримання доходів (націнки, збори, комісійні), вартості послуг з бронювання, які надаються туристичними агентствами, туроператорами та іншими постачальниками;
- розроблення методів кількісного оцінювання послуг індустрії конференційного обслуговування.

Джерело: [12]

Рис. 2. Класифікація типових для туризму видів діяльності

Формування показників СРТ передбачає складання 10 таблиць, систему зв'язків між якими представлено на рис. 3. Таблиці 1-7 різняться між собою ступенем деталізації переліку продуктів, які не відносяться до категорії споживчих; в таблицях 5-6 загальний обсяг ВПС рекомендується розбивати на 10 підкатегорій згідно класифікації КВЕД: (0) продукти галузі А; (1) руди і мінерали, продукти галузі D; (2) продукти харчування, напої і тютюн, текстильні товари, предмети одягу і шкіряні вироби; (3) інші придатні для транспортування товари, крім (4); (4) вироби з металу, машини та обладнання; (5) продукти галузі F; (6) продукти галузей G, H, I; (7) послуги галузей K, L; (8) послуги галузі N; (9) суспільні, соціальні та персональні послуги (O, P, Q, R, S, T, U) [13].

Джерело: [12]

Рис. 3. Формування та використання системи пов'язаних таблиць СРТ СНР

Основними агрегованими показниками, на підставі яких формується уявлення про значимість туризму в економіці країни (табл. 1), є: споживання, а також витрати основних категорій відвідувачів на споживчі продукти, а також вироби, які мають певну цінність, що стосуються туризму всередині держави (за виключенням витрат з бронювання місць); ВДВГТ; ВДВБТ; ВВПБТ.

Повний перелік перемінних, які характеризують галузі туризму в рамках концепції пропозиції товарів та послуг, включає до свого складу:

- ВДВ – вартість кінцевої продукції за вирахуванням ВПС, показник, який характеризує виробничий процес у цілому (комбінацію всіх, а не конкретних, витрат, засобів виробництва, праці та технологій з метою отримання кінцевих продуктів), розмір доходу, який сформувався в процесі оплати і використання факторів виробництва;

- чисту додану вартість (ЧДВ) – ВДВ за вирахуванням споживання основного капіталу (СОК);

- ВДВГТ – суму показників ВДВ всіх галузей туризму;

- ВДВБТ – показник зв'язку між попитом (туристичним споживанням), а також пропозицією зі сторони національних виробників;

- зайнятість – перемінну величину, яка передбачає облік кількості робочих місць, загальної кількості відпрацьованих робочих годин, робочих місць в еквіваленті повної зайнятості (ЕПЗ), у т. ч. за гендерною ознакою (табл. 7);

- ВНОКГТ – величина, яка враховує процес ВНОК галузями туризму в межах створення специфічних для сектора туризму активів, а також у формі інвестиції галузей туризму в інші виробничі активи специфічних нетуристичних продуктів, які не розглядаються у якості типових для туризму (табл. 8);

- колективне туристичне споживання (КТС) з визначенням витрат з надання неринкових послуг [10] за рівнями ОДУ (національний, субнаціональний (регіональний), адміністративно-територіальних формувань (місцевий)) (табл. 9);

- загальний обсяг попиту, що стосується туризму всередині країни, показник “заснованого на витратах кількісного оцінювання величини ВВПБТ” – сума споживання, що стосується туризму всередині держави, ВНОКГТ, КТС.

Таблиця 1

Послідовність розрахування основних агрегованих показників у ході складання таблиць СРТ СНР

Економічні агрегати							Показники												
							попиту			пропозиції									
							витрати, споживання			виробництво в туризмі та інших галузях (базові ціни)			загальний обсяг внутрішньої пропозиції та споживання, що стосується туризму всередині країни (ціни покупців)						
							витрати у розрізі продуктів на туризм			інші компоненти туристського споживання	споживання	за галузями у розрізі видів діяльності	всього	інші галузі	випуск продукції внутрішніх виробників (в базових цінах)	вартість імпорту	податки за мінусом субсидій на виготовлені та імпортовані продукти	торговельні та транспортні націнки	Внутрішня пропозиція (за цінами покупців)
							в'їзний	внутрішній	виїзний										
							4а=1+2	4б	4в=4а+4б	5а	5б	5в	5г = 5б + 5в = 6а	6б	6в	6г	6д = 6а + 6б + 6в + 6г		
							таблиці												
1	2	3	4			5			6										
I. Загальний випуск (базові ціни)				Витрати		Спожи-вання													
II. Сукупне ВПС (ціни покупців)	×	×	×	×	×	×													
III. Сукупна ВДВ (базові ціни):	×	×	×	×	×	×		ВДВГТ		ВДВБТ				ВВПБТ					
в т. ч.	а) оплата праці найманих працівників	×	×	×	×	×													
	б) інші податки	×	×	×	×	×													
	в) валовий змішаний дохід	×	×	×	×	×													
	г) валовий резервний капітал за рахунок відрахувань від прибутку	×	×	×	×	×													

Джерело: [12]

Тобто, застосовуваний у практиці діяльності статистичних органів табличний опис функціонування галузей туризму (табл. 1-7 рис. 3), в цілому, забезпечує узагальнене відображення того, з яких продуктів складається кінцева продукція, які продукти входять до складу вихідних ресурсів, як саме проводиться плата за використовувані виробничі фактори, тим самим дозволяє уникнути дублювання при порівнянні та агрегуванні окремих видів діяльності.

Здійснити аналітичні порівняння динаміки формування окремих агрегованих показників розвитку туристичної галузі та її сукупного внеску у формування ВВП на різних рівнях узагальнення (глобальна економіка, макрорегіон, національна економіка) дозволяють дані, які наводяться у таблиці 2.

Для прикладу, особливості розвитку туристичного бізнесу в Україні у 2016 р. полягають у набагато вищому, ніж у середньому для ЄС, питомому внеску до сукупного ВВП в'їзного туризму (30,2% проти 24,9%), підвищеному рівні внутрішніх витрат (88,6% проти 80,6%), одночасно, відносно нижчій питомій вазі прямого доробку у сукупному внеску індустрії до ВВП (27,1% проти 36,3%).

У ході розрахунку прямого, непрямого та пов'язаного внеску індустрії подорожей та туризму (ІПТ) враховується ланцюг зв'язків (рис. 4).

Джерело: [12]

Рис. 4. Прямий, непрямий, індукований та сукупний внесок ІПТ

Таблиця 2

Агреговані показники внеску ПІТ в розвиток економіки, ціни покупців (номінальні)

	Рік														
	2011			2014			2016			2017 (прогноз)			2027 (прогноз)		
	1*	2*	3*/4*	1*	2*	3*/4*	1*	2*	3*/4*	1*	2*	3*/4*	1*	2*	3*/4*
1. В'їзний туризм	1232,0	308,2	<u>41,2</u> 20,9	1440,3	349,8	<u>23,5</u> 25,2	1401,5	375,1	<u>38,8</u> 27,3	1453,6	397,9	<u>45,8</u> 29,5	3015,3	688,8	<u>149,1</u> 52,3
2. Внутрішні витрати (з індивідуальними ОДУ)	3331,1	726,5	<u>42,5</u> 105,1	3669,5	792,5	<u>50,6</u> 123,4	3574,6	840,9	<u>75,1</u> 134,6	3660,0	855,8	<u>84,9</u> 139,8	7582,4	855,8	<u>200,4</u> 202,9
3. Внутрішнє туристичне споживання, витрати (1 + 2)	4563,1	1034,7	<u>83,8</u> 126,0	5109,8	1142,3	<u>74,2</u> 148,7	4976,1	1216,0	<u>113,9</u> 161,9	5113,6	1253,6	<u>130,7</u> 169,3	10597,6	1253,6	<u>349,4</u> 255,3
4. Закупівлі провайдерів, в т. ч. ланцюги постачань імпортованих товарів	-2436,0	-566,2	<u>-58,5</u> -71,0	-2741,3	-628,7	<u>-51,8</u> -87,9	-2670,1	-668,1	<u>-79,1</u> -95,6	-2745,4	-688,6	<u>-91,2</u> -99,9	-5711,5	-688,6	<u>-250,7</u> -149,9
5. Прямий внесок індустрії подорожей та туризму (ПІТ) до ВВП (= 3 + 4)	2127,1	468,5	<u>25,3</u> 55,0	2368,5	513,5	<u>22,4</u> 60,8	2306,0	547,9	<u>34,8</u> 66,3	2368,2	565,0	<u>39,5</u> 69,4	4886,1	565,0	<u>98,7</u> 105,4
Інший кінцевий внесок (непрямий та індукований)															
6. Внутрішні ланцюги постачань	2089,3	490,7	<u>41,1</u> 62,9	2368,3	548,6	<u>36,4</u> 78,6	2317,0	586,6	<u>56,6</u> 85,7	2380,4	603,0	<u>64,2</u> 89,7	5051,3	603,0	<u>160,7</u> 136,3
7. Капітальні інвестиції	725,9	132,3	<u>5,7</u> 10,7	807,7	129,9	<u>5,0</u> 14,7	806,5	143,0	<u>5,7</u> 15,6	830,6	148,5	<u>6,8</u> 16,1	1827,8	148,5	<u>21,5</u> 25,6
8. Колективні витрати ОДУ	413,8	79,8	<u>9,9</u> 9,1	431,5	82,1	<u>13,1</u> 9,5	423,9	85,2	<u>19,0</u> 9,7	429,2	86,3	<u>20,7</u> 9,9	762,6	86,3	<u>46,9</u> 13,9
9. Імпортовані товари з непрямих витрат	299,8	-117,3	<u>-4,7</u> -7,7	360,0	-133,2	<u>-5,6</u> -9,5	389,3	-148,4	<u>-9,1</u> -10,7	390,2	-155,1	<u>-10,6</u> -11,3	658,8	-155,1	<u>-27,2</u> -14,1
10. Індукований внесок	1259,0	253,5	<u>15,9</u> 32,4	1389,0	275,0	<u>15,2</u> 39,1	1370,6	294,0	<u>21,4</u> 42,3	1400,1	302,2	<u>24,1</u> 43,7	2789,2	302,2	<u>65,5</u> 67,2
Сукупний внесок ПІТ до ВВП (= 5 + 6 + 7 + 8 + 9 + 10)	6915,1	1307,4	<u>93,1</u> 162,4	7725,0	1416,0	<u>86,6</u> 193,2	7613,3	1508,4	<u>128,5</u> 209,0	7798,7	1549,9	<u>144,7</u> 217,4	15975,6	1549,9	<u>366,1</u> 334,3
Внесок у зайнятість (тис. працівників)															
12. Прямий	99505	10620,2	<u>339,7</u> 1415,4	104618	10906,0	<u>224,1</u> 1517,2	108741	11409,2	<u>247,2</u> 1589,3	111013	11730,1	<u>258,9</u> 1620,4	138086	13640,5	<u>295,2</u> 1807,5
13. Сукупний	258106	25068,0	<u>1277,3</u> 3561,5	277230	25672,8	<u>879,3</u> 3944,3	292220	26585,0	<u>4081,9</u>	297896	27162,2	<u>958,6</u> 4128,2	381700	30767,5	<u>1091,8</u> 4601,6
Інші показники															
14. Виїзний туризм, витрати	1096,1	299,3	<u>34,1</u> 40,1	1357,1	341,6	<u>57,7</u> 44,4	1366,0	369,5	<u>120,9</u> 53,7	1414,8	378,1	<u>126,4</u> 52,4	2898,9	537,8	<u>318,7</u> 73,1

Примітки: 1* – весь світ, млрд. доларів.; 2* – ЄС, млрд. євро; 3*/4* – Україна, млрд. грн./Об'єднане Королівство Великобританії, млрд. фунтів

Джерело: [14-17]

Реальний розрахунок обсягів ВНОК у секторі туризму галузей туризму та інших галузей (табл. 8 СРТ) здійснюється у розрізі специфічних туристичних основних активів (у складі 5 підкатегорій – розміщення відвідувачів; інші нежилі приміщення та споруди, що відносяться до галузей туризму; обладнання для пасажирського транспорту, що використовується у туристичних цілях; інші машини та обладнання, які спеціально призначені для виробництва типових туристичних продуктів; благоустрій земель, які використовуються з метою туризму), а також інвестицій галузей туризму в інші вироблені активи специфічних нетуристичних продуктів.

Одночасно, галузева картина ВНОК у сфері туристичної діяльності України є неповною, адже містить лише у формі пункту меморандуму дані про операції з нефінансовими невиробленими активами (наприклад, земля), а також нематеріальними невиробленими активами (для прикладу, права на землю, права на використання торговельних марок тощо).

На етапі розрахунку ВНОК проблема встановлення його величини виходить за межі галузевої і постає елементом визначення сукупного національного багатства країни. Її успішне вирішення вбачається у розробці та практичній реалізації чіткої послідовності складання балансу активів і пасивів (БАП) національної економіки. Це видається можливим у випадку дотримання загальних принципів вартісного оцінювання для нефінансових та фінансових активів: БАП повинен погоджуватись з рахунками нагромадження СНР (СРР), для чого оцінювання активів та пасивів повинно бути проведено за набором цін, що відносяться до їх конкретних різновидів, бути поточними на дату складання балансу; найбільш придатним для здійснення адекватної оцінки джерелом спостереження за цінами є дані фондової біржі, де кожний актив функціонує у якості повністю однорідного, продається часто, у значному обсязі, а ринкова ціна включається до лістингу через регулярні проміжки часу; ще одним прийнятним методом визначення вартості є встановлення теперішньої (дисконтованої) вартості майбутньої економічної вигоди, що очікуються від даного активу (ліси, корисні копалини).

Взагалі, ННА – активи, що створені поза процесу виробництва, тобто шляхом юридичних або облікових дій. У ідеальному варіанті, найбільш повною формою представлення вартісної оцінки ННА з розподілом їх між інституційними секторами, мав би бути рахунок операцій з капіталом [7], що балансується з нульовим підсумком на рівні розрахунку показника чистого кредитування/ чистого запозичення.

За чинною версією СНР, відображення у ній отримують три різноманітних типи ННА: природні ресурси; контракти, договори оренди та ліцензії; гудвіл та маркетингові активи. Особливості проведення оцінювання перелічених типів ННА наведено в таблиці 3. Зауважимо, що лише ті природні ресурси, які належать інституційним одиницям (ІО) або їх групам, у відношенні яких може бути встановлено права власності і забезпечено їх дотримання, класифікуються як економічні активи і відображаються в БАП.

При цьому, природні активи повинні забезпечувати вигоди своїм власникам з врахуванням технології, наукових знань, економічної інфраструктури, наявних ресурсів та відповідних цін на дату складання балансу. Природні активи у формі біоматерії є відновлюваними. Якщо відновлення ресурсів відбувається під контролем, відповідальністю або управлінням ІО, вони розглядаються як культивовані, а діяльність відображається в межах границь сфери виробництва в СНР. Зростання біоматерії в дикій природі, або нарощення некультивованої рослинності не розглядається в рамках вироблених активів. Якщо ж аналогічний процес відбувається на підконтрольній території, приносить вигоду його власнику, то він розглядається у якості економічного активу.

Витрати колективного туристичного споживання, тобто ОДУ на виробництво колективних неринкових послуг (таблиця 9 СРТ), включають до свого складу видатки з надання послуг за чотирма основними підкласами КВЕД: (a) рекламних у сфері туризму; (b) інформаційних для відвідувачів; (c) державних адміністративних, які відносяться до роздрібної та оптової торгівлі, системи підприємств громадського харчування, готелів та ресторанів; (d) державних адміністративних, які відносяться до справ у сфері туризму [12].

Таблиця 3

Методи проведення оцінювання окремих різновидів невіроблених нефінансових та нематеріальних активів

Статті ННА	Визначення у якості економічного активу	Методи проведення вартісного оцінювання
Земля	Земельна ділянка, що включає фунтовий покрив і будь-які, що пов'язані з ним, поверхневі води, на котру встановлено права власності, від яких їх власникам у результаті володіння та використання може отримано економічні вигоди	Вартість відчуження ділянки землі, що не включає вартості будь-яких споруд, що розташовані на ній або проходять через неї, сільськогосподарських культур, дерев та тварин, ресурсів мінеральних та енергетичних корисних копалин, некультивованих біологічних ресурсів та водних ресурсів над поверхнею землі
Ресурси мінеральних та енергетичних корисних копалин	Запаси мінералів та енергоносіїв, що розташовані на поверхні землі або під нею, є економічно придатними для використання з врахуванням існуючих технологій та відносних цін	Вартість відчуження розвіданих запасів вугілля, нафти, газу, інших видів палива і металічних руд, нерудних корисних копалин, котрі розташовані під поверхнею землі або на ній. включаючи запаси на дні моря, на котрі встановлено права власності
Некультивовані біологічні ресурси	Тварини, птахи, риби і рослини, котрі приносять продукцію як одноразово, так і багаторазово, на котрі встановлено та забезпечено права власності, але у яких природне зростання та відтворення не перебуває під безпосереднім контролем, відповідальністю і управління інституційних одиниць	Вартість водних біологічних ресурсів в національних водах, виключних економічних зонах, екстериторіальних водах, ресурсів тварин, крім водних, дерев, злаків, інших рослин в межах території країни, що в даний час можуть експлуатуватись в економічних цілях або якщо існує ймовірність цього в найближчому майбутньому
Водні ресурси	Ресурси поверхневих та ґрунтових вод, що використовуються для добування, у тій мірі, в котрій їх обмеженість вимагає забезпечення прав власності та/або прав використання, ринкової оцінки і окремих заходів економічного контролю	Якщо не є можливим відокремити вартість поверхневих вод від пов'язаної з ними землі, весь актив повинен бути віднесеним до категорії, що представляє більшу частину загальної величини
Інші природні ресурси	Діапазони радіочастот	Вартість відчуження екологічних ресурсів, що визнано економічними активами, з допомогою ринкових інструментів
Договори операційного лізингу, що обертаються на ринку	Права власності третьої сторони, що відносяться до основних фондів	Вартість юридичного і практичного права передавати споруду у суборенду, коли для орендаря встановлена орендна плата, але за споруду могла б отримуватись більш висока плата у випадку відсутності договору оренди
Дозволи на використання природних ресурсів	Права власності третьої сторони, що відносяться до природних ресурсів	Вартість квот, які юридично і практично можуть бути передані Іншим особам
Дозволи на заняття певними видами діяльності	Право набуття монопольних прибутків, що є не меншими від вартості ліцензії, які надаються ОДУ або Іншими одиницями	Вартість комісійних від надання потоку майбутніх доходів схваленим операторам, що розглядається як актив, якщо ліцензіат може реалізувати відповідне право шляхом його перепродажу
Право на отримання в майбутньому товарів та послуг на виключній основі	Право сторони, котра уклала контракт, щоб купити товари або послуги за фіксованою ціною у майбутньому, передати зобов'язання другій стороні контракту третій стороні	Вартість права на отримання в майбутньому товарів та послуг на виключній основі, коли одна сторона, що уклала контракт, щоб купити товари та послуги за фіксованою ціною в майбутньому, може передати зобов'язання другій стороні контракту третій стороні
Гудвіл	Вартість корпоративних структур та сукупного бізнесу: робочої сили та управління, корпоративної культури, мереж розповсюдження продукції і клієнтської бази, доповнення до вартості окремих активів, що використовуються у комбінації один з одним	Вартість відчуження, що враховує премію над вартість окремо ідентифікованих та оцінених активів та зобов'язань, що оцінює сукупність факторів, яка спонукає клієнтів знову звертатись до послуг даної організації
Маркетингові активи	Назви брендів, торговельних марок, логотипів та доменів, загальне враження, котре отримує клієнт (потенційний клієнт) від спілкування з компанією та її продуктами	Різниця між вартістю, що сплачена за діюче підприємство, та сумою його активів за вирахуванням суми його зобов'язань, кожен статтю котрих окремо ідентифіковано і оцінено

Джерело: [18-19]

Частково до цієї категорії витрат також відносяться бюджетні видатки: з дослідження ринку та опитування громадської думки; на організацію діяльності органів поліції та протипожежної служби; інші у сфері освіти та професійної підготовки, які не включено до інших категорій; допоміжні у сфері освіти.

Окремо (таблиця 10 СРТ) визначаються негрошові кількісні показники: поїздок і проведених ночей з виділенням видів туризму та категорій відвідувачів; прибуттів та проведених ночей з виділенням видів транспорту для в'їзних туристів; закладів та можливостей з розміщення з виділенням його окремих форм; закладів у галузях туризму, що відрізняються за кількістю робочих місць.

Підводячи підсумки викладеного, зазначимо, що безумовним фактом є наростання ступеня впливу туристичної сфери на розвиток економіки всіх рівнів господарювання. Для більш чіткого уявлення про динаміку зростання та пропорції між окремими агрегованими показниками, з метою запровадження методів ефективного регулювання галуззю (особливо, на національному та субнаціональному рівнях), необхідним є подальший розвиток інструментальних методів визначення величини прямого, непрямого та опосередкованого впливу в контексті універсального аналізу витрат та результатів туристичної діяльності.

Так, при встановленні прямого, “безпосереднього”, впливу споживання на випуск продукції та валової доданої вартості в галузях туризму за використання чинних методологічних підходів, поза увагою залишаються важливі величини (зафарбовані сектори на рис. 5).

Економічні агрегати, які характеризують пропозицію у секторі туризму			Валовий обсяг		
			доданої вартості		ВВП
			який створюється в туризмі		
			в галузях	безпосередньо	
Валова додана вартість, ціни виробників	в галузях туризму	для споживачів			
		для невідвідувачів			
	зі сторони галузей, які не відносяться до туризму	для споживачів			
		для невідвідувачів			
Номінальні чисті податки на продукти та імпорту, які включено у обсяги споживання, що віднесено до туризму всередині країни. ціни покупців					

Джерело: [12]

Рис. 5. Напрями розроблення методик обчислення прямого внеску агрегованих показників пропозиції у секторі туризму

У випадку ідентифікації ланцюга ефектів непрямого внеску туристичного споживання у розвиток економіки слід враховувати ту обставину, що первісні витрати відвідувачів породжують обмежений у часі цикл підвищеного попиту на товари та послуги, що є необхідними для задоволення сформованих потреб.

Позитивний непрямий вплив підвищення попиту на проміжні продукти або засоби виробництва, які мають вироблятися або імпортуватися, зберігається до тих пір, поки не вичерпає себе внаслідок прямих і непрямих витоків. Витоки фіксуються у тому випадку, коли частина підвищеного туристичного попиту, а також обумовленого ним доходу, що виникають у результаті понесених відвідувачами витрат, привласнюється іншими країнами у процесі прямого постачання товарів та послуг (прямі витоки внаслідок першого циклу імпорту, який орієнтовано на пряме споживання відвідувачів); спостерігається розподіл/перерозподіл первинних доходів (непрямі витоки внаслідок другого циклу імпорту забезпечуючих виробництво ресурсів та виробничих основних фондів); наступних циклів підтримуючого імпорту ресурсів та фондів, які забезпечують експлуатацію раніше завезених засобів та предметів праці.

Ланцюг непрямого впливу туристичного споживання на інші галузі формується під впливом технологічних зв'язків між ними і призводить до формування додаткової доданої вартості, зайнятості, оплати праці найманих працівників, податків, доходів тощо [20].

Опосередкований внесок додаткового попиту відвідувачів спостерігається у випадку зростання споживання різноманітних товарів та послуг домашніми господарствами.

З метою оцінювання непрямого та опосередкованого впливу туризму на економічний розвиток може бути використано цілий набір інструментів.

Моделі, що засновані на аналізі витрат та результатів, забезпечують можливість відобразити кількісні зв'язки між виробленою продукцією (з виділенням продуктів/видів діяльності), обчисленою в базових цінах, та проміжним споживанням (з виділенням продуктів/видів діяльності), в номінальних цінах покупців, у вигляді технологічних коефіцієнтів. Матриця

таких коефіцієнтів витрат i -го ресурсу на виробництво j -ї одиниці продукції галузі, хоча і слугує основою для формування математичної моделі технологічного устрою туристичної діяльності [21], передбачає потребу її коригування з врахування цілого ряду суттєвих припущень. Крім того, її використання потребує максимальної деталізації СНР, виділення для кожного стільника імпортованого компоненту, а також внутрішнього туристичного споживання (загального внутрішнього попиту в секторі туризму). Це стосується також показника ВНОК.

Складні мультиітеративні обчислювані оптимізаційні моделі загальної рівноваги в умовах коливання цін потребують для своєї побудови підготовки спеціально пристосованих даних, пояснення використовуваних припущень та відрізняються своєрідною структурою. Для проведення міжнародних порівнянь їх використання видається проблематичним, адже залучені для побудови дані не є стандартизованими. При цьому моделі можуть мати форму довільного типу і бути нелінійними.

Наближене оцінювання залежності доданої вартості, зайнятості, рівня державних доходів від первісних туристичних витрат може бути здійснено на основі використання коефіцієнтів-мультиплікаторів. Система таких коефіцієнтів дозволяє перетворити показники обсягу туристичного споживання (сукупного або з виділенням окремих продуктів) в показники непрямого або опосередкованого впливу. Суттєвою пересторогою на шляху використання таких мультиплікаторів є спрощений характер їх агрегування, недостатній ступінь врахування специфіки туризму в конкретній країні, часте запозичення із зовнішніх джерел.

З метою територіального локалізування обрахунків туристської діяльності на субнаціональному рівні в Україні може бути реалізовано як міжрегіональний (“зверху донизу”) підхід, побудований на основі районування СРТ [22; 23], так і “строго” регіональний (“знизу доверху”) підхід, який в установленому, хоча і спрощеному у порівнянні з СНР, порядку відображатиме особливості

організування галузевої діяльності з врахуванням специфічних ситуацій та відмінностей конкретних територій [24].

Окремі рекомендації та міркування щодо можливостей поліпшення рахівництва у сфері обчислення сукупного внеску ІПТ до ВВП та зайнятості, обчислення ВНОК, врахування при цьому даних про операції з нефінансовими невикористаними активами (ННА), а також нематеріальними невикористаними активами (НМНА), містяться у Допоміжному рахунку [12], ESA-2010 [24], публікаціях відомих дослідників [25], наших попередніх персональних та інспірованих публікаціях [26-28].

Література

1. Организация Объединённых наций. Департамент по экономическим и социальным вопросам. Статистический отдел. Методологические исследования. Серия М №83/ Rev. 1. Международные рекомендации по статистике туризма, 2008 год, Мадрид и Нью-Йорк, 2010 год [Електронна версія] URL: https://unstats.un.org/unsd/publication/Seriesm/SeriesM_83rev1r.pdf.
2. World Tourism Organization. General Guidelines for Developing the Tourism Satellite Account (TSA), Madrid, 2000 Volume 1: Measuring total tourism demand. [Електронна версія] URL: <http://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284403882>.
3. World Tourism Organization. General Guidelines for Developing the Tourism Satellite Account (TSA), Madrid, 2000 Volume 2: Measuring Tourism Supply [Електронна версія] URL: <http://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284403837>.
4. World Tourism Organization. General Guidelines for Developing the Tourism Satellite Account (TSA) Measuring the economic importance of the meetings industry: developing a Tourism Satellite Account extension, Madrid, 2006. [Електронна версія] URL: https://www.iccaworld.org/cnt/docs/UNWTO_Complete%20Stats%20Report.pdf.
5. Руководство по платежному балансу и международной инвестиционной позиции. Шестое издание (РПБ6). – Вашингтон: округ Колумбия: Международный Валютный фонд, 2012 [Електронна версія] URL: <https://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/bop/2007/bopman6r.pdf>.
6. UN Department of Economic and Social Affairs. Statistics Division. Statistical papers. Series M No. 67/ Rev. 2. Principles and Recommendations for Population and Housing Censuses. Revision 2 [Електронна версія] URL: https://unstats.un.org/unsd/publication/seriesm/seriesm_67rev2e.pdf.
7. СНС 2008. Нью-Йорк, 2012 [Електронна версія] URL: <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008Russian.pdf>.

8. Зарубежная недвижимость: Купля-продажа, аренда, передача по наследству и другие аспекты владения / Под ред. Кристиана Келина; Пер. с нем. – М.: Альпина Паблишер, 2011. – 811 с.

9. Davis, John Emmeus (2006), Shared Equity Homeownership: The Changing Landscape of Resale-Restricted, Owner-Occupied Housing, National Housing Institute [Електронна версія] URL: www.burlingtonassociates.com/files/6413/4463/0462/3-SharedEquityHomeownership.pdf.

10. Организация Объединённых наций. Департамент по экономическим и социальным вопросам. Статистический отдел. Статистические документы. Серия М №77/ Версия 1.1. Классификации основных продуктов (СРС, Версия 1.1) – ООН, Нью-Йорк, 2005 год [Електронна версія] URL: https://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesM/SeriesM_77ver1_1r.pdf.

11. Организация Объединённых наций. Департамент по экономическим и социальным вопросам. Статистический отдел. Статистические документы. Серия М №4/ Rev. 3.1. Международная стандартная отраслевая классификация всех видов экономической деятельности (МСОК). Пересмотренный вариант 3.1 – ООН: Нью-Йорк, 2005 год [Електронна версія] URL: https://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesM/seriesm_4rev3_1r.pdf.

12. Организация Объединённых наций. Департамент по экономическим и социальным вопросам. Статистический отдел. Методологические исследования. Серия F №80/ Rev. 1. Вспомогательный счет туризма: рекомендуемая методологическая основа, 2008 год. – Люксембург, Мадрид, Нью-Йорк, Париж, 2010 год [Електронна версія] URL: https://unstats.un.org/unsd/publication/Seriesf/SeriesF_80rev1r.pdf.

13. Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики. Національний класифікатор України. Класифікатор видів економічної діяльності ДК 009: 2010 [Електронна версія] URL: <http://sfs.gov.ua/dovidniki--reestri--perelik/pereliki-/128651.html>.

14. World Travel & Tourism Council. Travel & Tourism economic impact 2017 World [Електронна версія] URL: <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/regions-2017/world2017.pdf>.

15. WTTC. T&T economic impact 2017 European Union LCU [Електронна версія] URL: <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/regions-2017/europeanunionlcu2017.pdf>.

16. WTTC. T&T economic impact 2017 United Kingdom [Електронна версія] URL: <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2017/unitedkingdom2017.pdf>.

17. WTTC. T&T economic impact 2017 Ukraine [Електронна версія] URL: <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2017/ukraine2017.pdf>.

18. Monetary and Financial Statistics Manual [Електронна версія] URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/mfs/manual/index.htm>.

19. Sixth Edition of the IMF's Balance of Payments and International Investment Position Manual [Електронна версія] URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2007/bopman6.htm>.

20. Шапиро Дж. Моделирование цепи поставок / Дж. Шапиро // пер. с англ. под. ред. В. С. Лукинського. – СПб.: Питер, 2006. – 720 с.: ил.

21. Flegg Anthony T. Estimating regional input coefficients and multipliers: The use of the FLQ is not a gamble / Flegg Anthony T., Tohmo Timo // Economic working paper series, 1302 [Електронна версія] – URL: <http://www2.uwe.ac.uk/faculties/BBS/BUS/Research/Economics13/1302.pdf>.

22. Department of Economic and Social Affairs. Statistics Division. Studies in Methods. Series M No.83/Rev.1. International Recommendations for Tourism Statistics 2008 [Електронна версія] – URL: https://unstats.un.org/unsd/publication/Seriesm/SeriesM_83rev1e.pdf.

23. Eurostat. Manuals and guidelines. Methodological manual for tourism statistics. Version 3.1. 2014 edition [Електронна версія] URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/6454997/KS-GQ-14-013-EN-N.pdf/166605aa-c990-40c4-b9f7-59c297154277>.

24. European system of accounts. ESA 2010. Eurostat. European commission [Електронна версія] URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/5925693/KS-02-13-269-EN.PDF>.

25. Пасхавер Б. И. Аграрный сегмент национального богатства / Б. И. Пасхавер // Экономика Украины. – 2013. – №12 (617). – С.50-58.

26. Малаховський Ю. В. Управління інституційними елементами національного багатства України / Ю. В. Малаховський // Логістика в контексті євроінтеграційної стратегії України: зб. наук. праць Донецького державного університету управління. Донецьк, 2012. – т.13, вип. 242, серія “Економіка”. – С.144-159.

27. Хайдура Х. М. Методичні засади вимірювання внеску інноваційно-активного університету в сучасну економіку / Х. М. Хайдура // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. Запоріжжя, 2017. – №2-1(08) [Електронна версія] URL: http://e-visnyk.zdia.zp.ua/journals/2-08-2017_1/15.pdf.

28. Хайдура Х. М. Методичні засади квантифікації внеску сучасного університету в економіку знань (досвід міжнародних порівнянь) / Х. М. Хайдура // Проблеми системного підходу в економіці. Київ, 2017. – №2(58). [Електронна версія] URL: http://psae-jrnl.nau.in.ua/journal/2_58_2017_ukr/9.pdf.